

Az értelem dicséretéről

Bori Imre

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: LEGENDÁK NYOMÁBAN, SZÉP- IRODALMI KIADÓ, BUDAPEST, 1959

Helyét így határozhatnánk meg: útitárs. Polgári íróként kezdte irodalmi pályafutását 1932-ben megjelent első művével, ma is a polgári író szemével nézi a világot s ebben a kötetében az irodalmi élet kérdéseit. Ha polgári író mondunk és közben a magyar irodalomra gondolunk, a polgári jelzővel sokat mondtunk és egyben nagyon keveset, hacsak ennél a megállapításnál maradunk. Polgárnak lenni a magyar irodalomban tehertélt jelentett akkor is, amikor nem a munkásosztály volt hatalmon, hanem a dzsentri. Elsősorban azért, mert a magyar polgárság már akkor sem volt igazi polgárság, nem olyan értelemben volt polgár, mint a nyugati államokban. Csak pénze volt, de nem volt polgári az életmódja (ebben a dzsentri utánozta) és nem volt polgári a gondolkodása. Elpusztult, mielőtt igazán megszülethetett volna. S mit kezdetett ilyen polgári mivoltával az, aki nem a magyar polgárság gyér hagyományából indult ki, nem belőle táplálkozott, hanem az igaziból: a

franciából, mint Kolozsvári Grandpierre Emil is tette, tíz, húsz, vagy harminc évvel azután, hogy Ady polgári radikalizmusa ellenére is a munkásosztály felé fordult segítségért? A kevesek bátorságával kellett vállalnia a magános harcos, az utolsó mohikán nehéz és hálátlan szerepét. A harmincasévek mint- ha kedveztek volna ennek az ember-típusnak: egy polgári írónemzedék nőtt fel, amely legalább gondolkodásában méltó akart lenni az európai polgárság nagy hagyományaihoz: legkiválóbb képviselőiket kiirtotta a faszizmus. Akik megérték a felszabadulást, alig lélegezhettek fel, újra veszedelembé sodródtak, amikor a magyar proletariátus került uralomra. Hogy nem fordultak szembe vele, hanem utitársként követni tudták, a maguk módján természetesen, az élet fejlődését, az korlátaikon mutat túl. Kolozsvári Grandpierre Emil tehát útitársa a magyar társadalmi életnek és polgári szemléletű íróként él és ír ma is. S innen nehéz lenne megmondani, mennyiben erénye és mennyiben vétké ez a tény.

Kétségtelenül érdekes könyv, élvezetes írás *Legendák nyomában* című gyűjteménye. Vérbeli esszéíró megnyilatkozásait olvashatjuk tanulmányjaiban.

és rokonszenves írói vonása az intellektualizmusnak és a védelme és megvédhető törekvése, hogy bizonygatni akarja (sajnos még mindig bizonygatni kell!), hogy az intellektualizmus és az epika között nincs és nem lehet szakadék, erre a mai nyugati irodalmak beszédes példákat szolgáltatnak. Grandpierre Emil csupán a magyar regény bírálatánál maradhat, a példák felmutatása már lehetetlenné vált számára, az egzisztencialista regényről írott esszéje, amely különben nem a legjobb írása a költőnek, eleve halálra volt ítélve 1946-ban. Mint mondtuk már, a részletek helytállóak. Íme néhány idézet: „A részletek realizmusától az egész realizmusáig íróink közül kevesen jutottak el. Realista novellánk sok van, realista regényünk kevés. S ez szükségyszerű. Regényhőseink jelleme egy novellányi cselekménynél többet ritkán rejteget. A nyersanyag megköti az író kezét.” Vagy: „Realistáink öntudatlan hazugságait többnyire az okozza, hogy közvetve vagy közvetlenül a francia realizmus híveivé szegődtek, de nem a realizmus szellemét tanulták el, nem éles és könyörtelen megfigyelésekre törekedtek, hanem megelégedtek az előadásmód külsőségeinek felhasználásával.” Vagy egy másik: „a hősök... az erőfeszítést kívánó külső tevékenység helyett nem kárpótolják magukat a belső cselekvésben, az álomban, a szemlélődésben sem. Miként írhat a magyar író olyan hőskörről regényt, kik csak kényszerhelyzetben szánják rá magukat a cselekvésre, s mihelyt a szorítás lanyhul, visszahullanak a tétlenségbe?” S még nem egy ilyen meglátást idézhetnénk Babits *Halálfi* című regényének elemzéséből. De jellemző rá, hogy mindenütt megmarad ennél a megállapításnál és nem jut el, nem akar vagy világnézete korlátai miatt nem tud eljutni annak megállapításához, hogy mindebben a magyar társadalom fejlődése a hibás. Ami a részletekben érenye volt, az egésznek meglátásában csupán akadályokat gördít vizsgálódásai elé. A lehetőség a magyar realizmus sajátosságainak kimutatására ott lappang ebben a tanulmánykötetben, de nem jut el addig, hogy az elemzés sokirányúságával, a kérdések társada-

lomtörténeti összefüggéseinek vizsgálatával átfogó képet is adjon róla.

De minden tanulmányában találunk csemegét, egy-egy mondatot legalább, amely előbb meghökkent, aztán megmarad bennünk. Remek Pirandello-tanulmányára vagy a Bontempelliről írott esszéjére gondolok elsősorban. Bennük remeket alkot. De Huxley-ről írva is így remekel a megfigyelésben: „a fában gúnyolja ki a csirát”. Az angol író jellemző sajátosságát világította meg vele. Vagy: „A jó regényt a szereplők csinálják, hogy „a valóság és ember viszonya a cselekvésben fejeződik ki”, ez látatja meg vele a magyar regényhősök fejlődési zavarait, ez viszi el a francia racionalizmus feltétlen tiszteletéig, ez íratta meg vele elsősorban a stílusról szóló tanulmányait. Ebben nem csekély bátorságról tesz tanúságot, amikor például a magyar drámai hagyományok védelmében szólal meg és igen finoman, szatirikus vitaélel ír Sztaniszlavszkij rendszeréről 1954-ben. Mindez szívfügye. De már nem szívügye Pirandello és Bontempelli olvasójának Szolozjev regénye, a *Csendháborító*, a remek jellemzések írója itt műfaj történeti kalandokba bocsátkozik. Ez ismét vallomással ér fel, magatartásának képe.

De benne van ebben a tanulmánykötetben az érdeklődés korlátait tükröző „visszakozz” is. A hátrálás szemlélhető, ha figyelembe vesszük, hogy 1946-ban már az egzisztencialista regényről ír, később pedig Anatole France-ról. Ez kissé jelképes is.

A könyvhöz utósót is íratott a kiadó. Érdekes írás az is, de a feladata az, hogy megmagyarázza, miért jelentette meg a kiadó e polgári író polgári szemléletű tanulmánykötetét és mentegeti az író, amiért megírta, kötetbe gyűjtötte tanulmányait, és állításait ma is vallja.